

Vuur en verraad heksenverbranding in onze streken

De heks, we kennen haar allemaal wel. Dat lelijke vrouwtje met haar hoge punthoed, haakneus, gekke toverdrankjes en onafscheidelijke bezem. Wel, die heks die je kent van de halloween kostuums en kinderverhaaltjes heeft ook een duistere keerzijde. Eind 16^e en begin 17^e eeuw lieten heel wat onschuldige vrouwen het leven tijdens de vele terechtstellingen in onze streken. Wie waren deze heksen? En waarvan werden ze beticht? Wij spraken met stadsgids en heksenkenner Walter Clement om een licht te werpen op de heksenvervolging in de Lage landen.

Magie, het is iets van alle tijden. Angst en ontzag voor magie? Dat allicht ook. De georganiseerde heksenvervolging is dat echter niet. *'In tegenstelling tot wat je zou verwachten, kende de heksenjacht niet zijn hoogtepunt in de middeleeuwen, maar net in de vroegmoderne tijd,* vertelt Walter. *'Er zijn wel degelijk enkele heksen geëxecuteerd in de middeleeuwen, maar dit was eerder een uiting van losgeslagen volkswoede. Vanaf het einde van de 15e eeuw, vond dit ook een juridisch draagvlak en wordt het een ware klopjacht. Enkele losse geruchten en vermoedens konden genoeg zijn om op de brandstapel te belanden.'*

Het toppunt van de vervolgingen situeert zich tussen 1560 en 1630. In Europa vielen er in deze periode maar liefst een 50.000 à 60.000 slachtoffers. In de Zuidelijke Nederlanden (wat vandaag min of meer samenvalt met België) waren dit er een 1.150-tal. Of dit enkel vrouwen waren? Niet helemaal. Prof. dr. Jos Monballyu maakte een grondige analyse van de gekende heksenrijprocessen in Vlaanderen en kwam tot de conclusie dat van alle beklaagden ongeveer 20% mannelijk was.

Een periode van onrust

Waarom heerst er net in deze periode zo'n epidemie aan heksenprocessen? *'Dat is eigenlijk erg simpel,* leert Clement ons. *'In tijden van angst en onrust wordt er al snel naar een verklaring of zondenbok gezocht om datgene te verklaren wat niet te verklaren viel. Hiervoor kwam het idee van de heks maar al te goed van pas. De periode waarover we hier spreken is er een van honger en onrust. Niet alleen zorgde de kleine ijstijd voor mislukte oogsten en lange, koude winters, ook heerst er door de 80-jarige oorlog politieke en religieuze instabiliteit.*

Daarnaast voerde koning Filips II een felle strijd tegen ketterij, waarbij hij hekserij als de gevaarlijkste vorm beschouwt. De ideale voedingsbodem voor een zondenbokverhaal dus.'

Folteringen en stigmata diabolica

Heks werd je vooral door de beschuldiging en het verraad van je omgeving. Of het nu was als verklaring voor pech, een simpele ruzie, een vete tussen burens, het uitblijven van melk of een mislukte oogst, het was zo goed als altijd je directe omgeving die je op de radar van het gerecht plaatste en eens je hier belandde, raakte je er niet zomaar vanaf. Een getuigenis tegen hekserij trok je immers niet zonder gevolgen weer in.

Nadat er een melding van hekserij binnenkwam, startte de schout (de toenmalige politieambtenaar) in het geheim zijn gerechtelijk onderzoek. Hierbij keek hij naar enkele praktische elementen zoals de hoeveelheid bezems en katten die de verdachte bezat en ging hij op zoek naar getuigenissen. Iets wat in

Vervolg op pagina 41

Vervolg van pagina 39

een boze, angstige en achterdochtige samenleving meestal niet erg moeilijk was.

Daarna werd de beklagde volledig ontkleed en kaalgeschoren en ging men op zoek naar stigmata diabolica of duivelstekens. Hierbij onderzocht de beul het lichaam van de heks op gekke vlekjes. Dit konden moedervlekjes of littekentjes zijn die de heks zogezegd verkregen zou hebben tijdens verkering met de duivel. De beul stak dan een naald in deze vlekjes en als er geen bloed uitkwam, was de verdachte in kwestie zonder twijfel een heks. *'Belangrijk is om hierbij te vermelden dat er niet altijd fair gespeeld werd'*; voegt Clement toe. *'Veelal werden voor deze proef naalden gebruikt waarvan het puntje in een huls kroop als het lichaam geprikt werd, waardoor er geen wondjes konden ontstaan. De heks moest immers schuldig zijn. Gelijkwaardige truckjes werden ingezet bij de waterproef. Er werd van uitgegaan dat water zuiver is en dat het alles wat onrein is, afstoot. Een heks zou dus afgestoten worden door het water en blijven drijven. Voor deze proef werden haar handen en voeten vastgebonden en werd ze aan een koord in het water gelaten. Dat deze koord te kort was waardoor ze niet kon ondergaan, daar sprak uiteraard niemand over.'*

Bron: *Witches apprehended*, 1613

Tot slot werd de beklagde ondervraagd en hiervoor werd ernstige foltering ingezet. *'Een van de veelgebruikte technieken was de halsring'*; vertelt Clement. *'Hierbij werd de heks op een driepikkel gezet. Rond haar hals hing een ring met pinnen aan de binnenkant die aan de vier hoeken van de folterkamer bevestigd werd. Zodra de 'heks' ook maar een beetje bewoog, drongen de pinnen diep in het vlees met helse pijn tot gevolg. Om het extra moeilijk te maken werd er een haardvuur naast haar gestookt zodat de vermoedheid nog sneller toesloeg. Je zou voor minder bekennen, toch?'* Na dit 'uitgebreide onderzoek' nam de vierschaar (de toenmalige rechtbank) een beslissing en volgde

er een straf. In de beginperiode bestond deze vaak uit een geldboete of een bedevaart, maar naarmate de jaren vorderden, won de brandstapel aan populariteit.

Heksensabbats en seks met de duivel

Wie was nu die heks? En waar werd ze van beticht. *'Grosso modo mag je ervanuit gaan dat de 'heksen' in de samenleving veelal zelfstandige, vaak alleenstaande, ruimdenkende vrouwen waren'*, vertelt Clement. *'Vroedvrouwen of vrouwen met kennis over kruiden-geneeskunde waren veelvoorkomende slachtoffers. Daarnaast gebeurde het vaak dat zij net dat beetje anders dachten, zich sociaal gek gedroegen of een mysterieus en teruggetrokken bestaan leidden. Stuk voor stuk elementen die bijdroegen tot de verdachtmaking in de samenleving.'*

Deze vrouwen (toegegeven, ook soms mannen) werden geplaatst binnen een wel heel specifiek heksbeeld. Het idee van (soms duistere) tovenarij waarbij sommige mannen of vrouwen een magische invloed op hun omgeving hadden, bestond al langer. Het is echter pas vanaf de vijftiende eeuw dat het idee ontstond dat de heksen hun magische krachten kregen door een verbond met de duivel. Hierbij zwoeren ze god en kerk af om volledig op te gaan in het aanbidden van de duivel. Ze zouden zich zelfs wagen aan seks en allerhande andere ontuchten met hun duivel. Daarnaast geloofde men in een soort van speciale 'duivelssekte' waarbij verschillende heksen elkaar troffen in een afgelegen gebied waar ze samen de duivel vereerden tijdens een heksensabbat. Hoe ze hiernaartoe gingen? Al vliegend op een bezem natuurlijk.

'Dit beeld van de heks op haar bezem vindt trouwens zijn oorsprong in Antwerpen', voegt Clement toe. *'Rond 1565 gaf de Antwerpse uitgever Hieronymus Cock aan Pieter Bruegel de Oude de opdracht om een prent uit te werken van 'de heks'. Hij maakte een prent waarop de heks afgebeeld wordt als een lelijk vrouwtje op een bezem in de nabijheid van haar (heksen)ketel. Een beeld dat later vele kunstenaars geïnspireerd heeft en we vandaag nog steeds terugzien in heel wat*

Vervolg op pagina 43

Vervolg van pagina 41

(teken)films. Zonder Bruegel had ons heksbeeld er dus allicht heel anders uitgezien.'

Clara Goessen, de enige ter dood veroordeelde heks in 't Stad

Met zo'n wildgroei aan heksenprocessen was, zou je verwachten dat dit in een grote stad zoals Antwerpen zeker het geval was. 'Toch niet', weet Walter. 'In Antwerpen zijn er in totaal slechts 17 heksen voor de vierschaar verschenen en er is er maar eentje veroordeeld tot de brandstapel. Meestal koos men als straf een bedevaart naar Santiago de Compostella of Rome.'

'Heksverbrandingen waren eigenlijk meer iets uit de periferie. Op het platteland was er meer bijgeloof en ging het lokale bestuur sneller mee in beschuldigingen van hekserij. In een stad zoals Antwerpen was er minder sociale controle en woonden meer geleerden. Ook de schepenen die hier in de vierschaar zetelden hadden meestal gestudeerd wat hen veelal objectiever maakte in hun oordeel.'

'Die ene heks die toch ter dood veroordeeld werd is Clara Goessen. Clara was een arme sekswerker uit Straatsburg, wat haar een makkelijk slachtoffer maakte voor heksenjagers. Daarnaast had ze de pech dat aartshertogen Albrecht en Isabella druk zetten op haar veroordeling omdat ze het gek vonden dat er in een tijd vol heksverbrandingen in Antwerpen nog niemand op de brandstapel belandde.' 'Clara werd beschuldigd van een pact met haar duivel Roeland. Ze zouden van elkaars bloed gedronken hebben en meermaals seks hebben gehad. Daarnaast vloog ze op een stok ingesmeerd met zalf naar verschillende nachtelijke bijeenkomsten waar ze dineerde en danste met andere heksen en met de duivel', vertelt Walter. 'Een aanklacht die helemaal overeenkwam met het beeld dat men gevormd had van de heks. Na heel wat

folteringen en kwellingen bekende Clara, waarop de vierschaar slechts één zitting nodig om over te gaan tot een veroordeling. Op 22 augustus 1603 werd Clara, na wurging, verbrand op de Grote Markt.'

Eerherstel voor Clara en een eigen dagboek

De voorbije jaren ijverde Clement voor eerherstel voor Clara. 'De laatste tijd heerst er een tendens waarin fouten uit het verleden rechtgezet worden en voor mij hoort de veroordeling van Clara zeker in dit rijtje thuis. Een nieuw en eerlijk proces voor Clara blijkt helaas niet mogelijk omdat België in die periode nog niet bestond', zegt Walter. 'Wat ik wel voor elkaar heb gekregen, is om haar op de reservelijst te plaatsen voor een straatnaam in Antwerpen. Met wat geluk is er binnenkort een Clara Goessenstraat of plein.'

Daarnaast verscheen eerder dit jaar zijn boek **Ik Clara, mijn verhaal**. Hiermee vertelt hij aan de hand van een fictief dagboek het verhaal van Clara. 'Erg veel weten we niet over haar leven', zegt Clement. 'We weten dat ze in Straatsburg geboren is en in Antwerpen gestorven is. Naar de rest hebben we eigenlijk voor een groot stuk het raden. Toch heb ik geprobeerd ervoor te zorgen dat het verhaal aannemelijk is, rekening houdend met de tijdsgeest, de politieke situatie, de toenmalige reismogelijkheden en de sociale verhoudingen die er heersten. Het is als een puzzel vol plausibele elementen. Voor mij is Clara alleszins een vrijgevochten en mondige vrouw die door haar zwakkere positie in de samenleving een slachtoffer is geworden van haar tijdsgeest.' Met dit boek wil Clement een soort van een testament schrijven voor Clara en dat vinden wij alleen maar een mooie gedachte. Zo wordt niet alleen Clara in ere hersteld, maar vergeten wij ook de gruwel van het verleden niet. Enkel op die manier trappen we (hopelijk) niet opnieuw in dezelfde val. De brandstapels, duivels en hoge punthoeden liggen dan misschien achter ons, maar de ideologie achter de heksenjacht, die is nog springlevend.

Benieuwd naar het boek?

Groot gelijk, want het is ook een pareltje.

Je kan hem bestellen via oogvoorhetverleden.be, de website van Walter Clement. Wedden dat je hier ook nog enkele interessante blogs over het onderwerp tegenkomt?

